

ЕКОТУРИСТИЧНИЙ МАРШРУТ «ЗАПОВІДНЕ УЗБЕРЕЖЖЯ ОДЕЩИНИ»

У статті розглянуто екотуристичний маршрут, який пролягає по відносно незайманому узбережжю Чорного моря, в тому числі по території національного природного парку «Тузловські лимани» від курорту Сергіївка до села Приморське (Кілійського району).

В статье рассмотрен экотуристический маршрут, который пролегает по относительно нетронутому побережью Черного моря, в том числе по территории национального природного парка «Тузловские лиманы» от курорта Сергеевка до села Приморское (Килийского района).

The article describes the ecotourism route that runs through the relatively unspoilt coast of the Black Sea, including the territory of Tuzly Lagoons National Park from the resort Sergiyvka to the village Primors'ke (Kiliysky district).

Постановка проблеми. Одеська область має досить високий потенціал у сфері екологічного туризму. Екотуризм - це подорожі в місця з відносно недоторканою природою, які не призводять до порушення цілісності екосистем, з метою одержання уявлення про природні та культурно-етнографічні особливості цієї території, що створює такі економічні умови, коли охорона природи стає вигідною місцевому населенню, яке згодом усвідомлює, що саме природа і є основною цінністю території та джерелом їх власного прибутку. Рекреаційно-туристичну атрактивність регіону для відвідувачів, окрім природних передумов (водні об'єкти, клімат, мальовничі краєвиди, розмаїття флори і фауни і т.п.), складають і наявні на його території об'єкти природно-заповідного фонду (ПЗФ). [2]

Як один з найцікавіших та пізнавальних маршрутів Одещини, що включає елементи екологічного, сільського, етнічного й екстремального туризму, пропонується маршрут узбережжям Чорного моря від курорту Сергіївка до села Приморське (Кілійського району), що в 18 км від міста Вилкове. Частина цього маршруту пролягає територією нещодавно створеного національного природного парку "Тузловські лимани". Серед лиманів Дунай-Дністровського межиріччя лимани Тузловської групи - Шагани, Алібей, Бурнас - займають особливе місце. Вони мають міжнародний статус (включені до так званого Рамсарського списку водно-болотних угідь), оскільки відіграють велику роль у природному функціонуванні й взаємодії прибережних екосистем усього Чорного моря. Тузловські лимани мають велике значення для підтримання біологічного різноманіття регіону; забезпечують зимівлю багатьох видів птахів. Тут гніздиться близько 1 тис. пар водно-болотних птахів і до 120 тис. особин утворюють сезонні скупчення [1, с.30]. Для всіх лиманів характерна наявність лікувальних грязей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Не зважаючи на велику кількість літератури щодо фізико-географічних особливостей, культурних, історичних та архітектурних пам'яток Північного Причорномор'я, гостро відчувається недостатня кількість проектів екотуристичних та краєзнавчих маршрутів Одещиною, які б враховували комплексну краєзнавчу характеристику регіону з врахуванням сучасного екологічного стану.

Формулювання цілей статті. Основною метою статті є сприяння краєзнавчо-туристичного руху в Одеській області на основі популяризації географічних досліджень, туризму та екологічної свідомості за збереження природної спадщини. Для студентів-географів запропонований маршрут сприяє виробленню навичок спостережень географічних явищ і процесів, надбанню практичних навичок і вмінню застосовувати теоретичні знання на практиці, самостійно робити польові дослідження по вивченню географічних особливостей краю.

Виклад основного матеріалу дослідження. Територія маршруту охоплює південь Одеської області й розташована на Причорноморській низовині, так званому Буджаку (історико-географічна назва земель, розташованих у межах річчя Дунаю й Дністра). Клімат помірно континентальний. Із середини квітня встановлюється тепла погода. Випадають слабкі дощі, що мрячать. Літо (середина травня-вересень) спекотне з ясною погодою, температура повітря вдень $+30^{\circ}\text{C}$... $+35^{\circ}\text{C}$. Для першої половини літа характерні зливові дощі, друга половина посушлива. Осінь (жовтень-грудень) до середини листопада тепла, з малохмарною погодою. У середині листопада встановлюється прохолодна погода із затяжними дощами, що мрячать. Вітри протягом усього року переважно північні й північно-західні. [5]

Місцевість являє собою рівнинно-хвилястий степ (Південно-Бессарабський степ), розчленований ярами й балками. Висоти поверхні знижуються тут з півночі на південь, до моря. Рівнинна поверхня порушується долинами річок, балками, ярами.

Гідрографія представлена в основному рікою Дунай і узбережжям Чорного моря. У морській частині Придунайської рівнини знаходяться озеро-лимани межиріччя Дунай – Дністер, віднесені, відповідно до прийнятої типізації, до періодично закритих лиманів. Ці водойми мають ряд мілководних відгалужень, що представляють собою сильно засолені й заболочені заплави невеликих степових річечок. За винятком озера Сасик (Кундук), вісь інших водойм паралельна морському узбережжю, піщаному пересипу. Майже всі розглянуті водойми межиріччя Дунай-Дністер одержали обриси, близькі до сучасних, наприкінці XIX ст. [7]. Від моря періодично закриті лимани відділені піщаним пересипом (баром). Загальна довжина бару від лиману Сасик до Дністровського лиману становить 55 км, а ширина міняється від 50 до 400 м. Морська лінія пересипу порізана мало, а з боку лиманів сильно деформована косами, мисами й

півостровами, і піддається епізодичним розмивам під дією сильного вітрового хвилювання. Утворені вимоїни (прірви) можуть досягати ширини 100-300 м, а іноді й більше, але потім, у процесі переміщення наносів, вони поступово замиваються. Для ґрунту бару з боку лиманів характерні типові солончаки, а з боку моря - вилужений піщаний субстрат.

Лісів на території мало. Вони являють собою невеликі гаї й масиви, розташовані в основному, на схилах ярів і балок, біля сіл і селищ, уздовж узбережжя озер Алібей і Бурнас. Найбільш великий масив лісу з дуба й клена розташований на узбережжі Чорного моря біля с. Лебедівки. Майже вся територія району розорана, на неораних ділянках збереглася степова рослинність. Поблизу населених пунктів значні площі займають сади й виноградники, а також зернові культури (пшениця, ячмінь, кукурудза).

Туристичний маршрут рекомендується проводити в теплу пору року, він складається із двох етапів, різних за своєю складністю й тривалістю (рис. 1). Треба враховувати той факт, що маршрут проходить вздовж піщаного берега Чорного моря, де дрова знайти досить складно, тому варто взяти з собою бензиновий примус або газовий пальник. Також для району характерна й інша проблема - відсутність джерел води. В прибережних селищах вода зазвичай привізана.

Перший етап, загальною довжиною 30 км і тривалістю 3 ходові дні, починається від смт Сергіївка, яке є відомим клімато-бальнеогрязьовим курортом, розташованим на березі Шаболатського (Будацького) лиману в 80 км до півдня від м. Одеса і в 18 км від одного з найстаріших міст світу - Білгород-Дністровського. Лиман відділяється від Чорного моря вузькою (80-200 метрів) піщаною косою - пересипом, що є чудовим пляжем. Довжина Будацького лиману - 15 км, ширина 2,7 км, глибина коливається і у середній частині досягає 2 м, площа 30 км². Дно лиману густо заросло водоростями й покрито шаром (до 1 метра) лікувальних грязей, поблизу коси дно піщане. Вода чиста, прозора, середня солоність досягає 26‰ [7].

Для того, щоб туристи пристосувалися до умов маршруту, адже рухатися прийдеться по піску, доцільно перший ходовий день зробити нетривалим. Перейшовши по мосту довжиною майже кілометр через Будацький лиман у районі Сергіївки, мандруємо далі по косі до с. Курортне. Легше йти по прибіній зоні в легкому взутті (кеди, тенісні тапочки), такі переходи по воді потрібно перемажати з короткими (не більше півгодини) переходами по піску. Час від часу рекомендується робити виходи до лиману, де можна побачити велику кількість птахів - куликів різних видів, лисух, диких качок, зуйків. Дуже красива прилиманна рослинність. На косі росте багато видів рослин, занесених у Червону книгу України, серед яких аспарагус й ефедра. У заростях очерету часто зустрічаються водяні вужі, отрутих змій на приморських косах немає. Перехід першого дня виявиться зовсім недовгим - приблизно 9 км, на ночівлю рекомендується зупинитися не доходячи до рибальської ділянки Лобаз, де розташовується штучний рибовпускний канал.

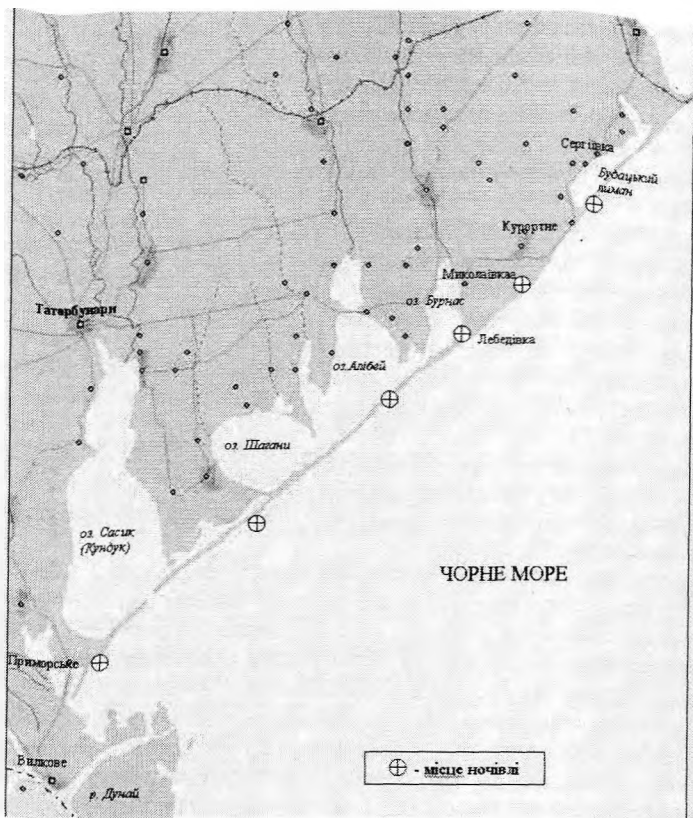

Рис. 1. Картосхема маршруту «Заповідне узбережжя Одещини»

Другого дня туристам потрібно буде подолати приблизно 13 км. Маршрут починається з підйому з піщаної коси на високий корінний берег, де розташоване с. Курортне із численними будинками відпочинку. Звідси, з висоти 35 м над рівнем моря, туристи можуть помилуватися на прекрасний вид униз: великі солончаки малинових кольорів із вкрапленнями синього кермека, лиман і море. Далі маршрут пролягає по вузькій ґрунтовій дорозі в степу над дуже красивими, хоча і небезпечними, схилами, звідкіля відкривається панорамний вид на море, але до самого моря на цьому відрізку маршруту добратися досить складно. Привал можна зробити біля дитячих будинків відпочинку, де є питна вода й лісосмуга. Ночівлю краще організувати в районі наметового містечка біля села Миколаївка, де є зручні спуски до моря й продуктові магазини.

Третій ходовий день по своїй довжині складає біля 8 км, це зовсім небагато, але пейзаж дещо міняється. Пройшовши по корінному берегу

пару кілометрів, туристи вийдуть до лісового урочища «Лебедівка», яке має форму прямокутника 4,0 на 0,9 км, що простягається уздовж моря. Цей штучно посаджений лісовий масив, досить мальовничий. Інколи крізь ліс та схили під ним трапляються вирубані спуски до моря. Берег тут глинистий та досить високий – 20 м, під ним простягається неширока смуга піщаного пляжу. Пройшовши петлястою дорогою через ліс, виходимо до курорту Лебедівка. Нічліг можна організувати на окраїні лісу, над морем. Тут доцільно зробити стоянку на декілька днів, перед наступним більш складним етапом маршруту, який проходить територією національного природного парку (НПП) «Тузловські лимани».

Треба зауважити, що причорноморські ландшафти найбільше постраждали саме внаслідок своєї великої рекреаційної привабливості. Внаслідок цього фактично в природному вигляді залишилися лише їх окремі фрагменти, одним з яких є район так званих Тузловських лиманів. В січні 2010 р. тут було створено однойменний НПП. До складу його території включені: акваторія озер Бурнас, Алібей, Хаджидер, Шагани, Карачаус, Малий Сасик і Джантшейське, причорноморська коса, гирлові заболочені ділянки річок Алкалія, Хаджидер та малих річок, що впадають до озер Шагани і Карачаус, а також вже згадуване нами лісове урочище «Лебедівка».

Тузлівська група лиманів є мілководними причорноморськими лиманами напівзакритого типу у пониззях невеликих річок. Вони мають велике значення як місце гніздування, зимівлі та зупинки під час сезонних міграцій великої кількості водно-болотяних птахів. Територія національного природного парку характеризується домінуванням приморської пасмофітної та галофітної рослинності. Перша сформована головним чином угрупованням колосняку чорноморського, полину мітлистого та морської гірчиці, що формують смугу шириною 10-20 м, що тягнеться вздовж піщаних пляжів. По схилам узбережжя лиманів поширені також ділянки полиново-злакового степу. Галофітна рослинність представлена головним чином заростями солонцю. По акваторії Чорного моря наявні рідкісні формації морської трави-камки, що занесені до Зеленої книги України. [1, с 31].

Саме через Тузловську косу, яка являє собою піщано-черепашковий бар, що відокремлює лимани від моря, і проходить другий етап туристичного маршруту. У Лебедівці необхідно запастися водою й продуктами для дводенного (четверний та п'ятий ходові дні) переходу, тому що наступне джерело питної води буде доступне тільки через 25 км на база відпочинку біля озера Малий Сасик.

Треба зазначити, що у цьому районі випаровування перевищує стік (річна кількість опадів становить 300-400 мм, випаровування - 800-900 мм.) і рівень в озерах стає нижче, ніж у морі. Оскільки зараз лимани не мають прямого сполучення з морем, рівень води в них переважно залежить від атмосферних опадів та стічних сільськогосподарських вод. Така

ситуація призводить до замулення озер та евтрофікації (заростання водоростями), а також іноді спричиняє загибель риби. Навесні зазвичай проривають канали між морем та лиманом, щоб мальки риби потрапили до озер, але до літа хвилі в більшості випадків закривають ці проходи. Все ж таки необхідно передбачити засоби переправи людей і рюкзаків. Таким плавзасобом може бути невеликий надувний гумовий човен, у крайньому випадку – надувний матрац.

Оскільки денна температура влітку в цій місцевості може сягати +35-40 °C, то переходи рекомендується проводити ранком і після обіду, а в полуденні найбільш спекотні години робити обов'язкові привали під тентом, тому що деревна рослинність на косі бідна. Відстань, пройдена на четвертий день шляху цього етапу, виявиться невеликою у зв'язку з надмірною вагою рюкзаків через дводенний запас питної води, але все-таки рекомендується пройти не менш 10 км, щоб наступного дня встигнути добратися до нового джерела питної води на базах відпочинку курорту Катранка за Шаганським маяком, напроти озера Малий Сасик. Саме тут слід зробити ночівлю або декілька та заpastися водою й продуктами. Що цікаве, що навіть влітку, незважаючи на достатньо велику кількість рекреантів, на лиманах можна побачити пеліканів, бакланів, куликів, лебедів, чапель і багатьох інших птахів. А у морі часто зустрічаються зграї дельфінів-білобочок. Загальна кількість видів птахів, що тут живуть (зарєєстрованих протягом цілого року) - більше 200, що перевищує 50% всієї орнітофауни України. Саме цей факт є важливим аргументом на користь того, що Тузлівські лимани - унікальна територія. [4]

Останній, шостий холодний день маршруту довжиною 23 км, припускає, що туристи дійдуть від місця останньої ночівлі до села Приморське (Кілійського району). Першу половину шляху можна пройти по піщаній косі, що відокремлює від моря зв'язані між собою озера Малий Сасик і Джантшейське. Останнє у 2005 році було включено до складу Дунайського біосферного заповідника та входить до зони антропогенних ландшафтів. Нажаль ці два невеликих озера знаходяться в жалюгідному стані, внаслідок уповільненого водообміну. Навесні лимани штучно з'єднують з морем, для того, щоб в водойму заходила молодь риб родини кефалевих, яка протягом літа там нагулювалася і восени виходила на зимівлю у море. Періодично цей канал прочищають і тоді на шляху туристів утворюється справжня ріка, яку краще за все перейти за конусом виносу, що видається в море на 15-25 метрів.

Отже, подолавши чергову перешкоду, туристи опиняться вже на рукотворному пересипу, яке відділяє озеро Сасик (Кундук) від моря. Далі можна рухатися двома шляхами - продовжуючи йти по піщаній косі узбережжям моря, або вийти на ґрунтову дорогу уздовж дамби.

Озеро Сасик (колишній лиман Сасик) по суті є гирлом річок Когильник та Сарата. Довжина озера 35 км, довжина берегової лінії близько 100 км; ширина від 7 до 20 км, середня - 11 км; глибини від 0,7 до

3 м, середня глибина 2 м, площа водної поверхні 210 кв. км. До червня 1978 р. це була солонуватоводна лагуна, яку відокремили від моря дамбою і перетворили на водосховище "Озеро Сасик" з метою подальшого використання її для поливу в сільськогосподарських угіддях. [6, с. 62] Через гіперсолоність донних ґрунтів лиману повного опріснення його не було досягнуто незважаючи на багаторазову зміну водної маси за допомогою каналу "Дунай-Сасик". І хоча на сьогоднішній час воду більше не використовують для зрошення, але у 1980-х рр. близько 60 га землі в Татарбунарському районі стали засоленими та залуженими. Зараз працює урядова комісія і вирішується питання щодо відновлення зв'язку Сасика з морем. [3]

Озеро непридатне для рекреації. Приблизно п'яту частину площі озера займають рослинні угруповання – очерет звичайний, бульбокомиш морський, рогіз вузьколистий. На Сасику можна побачити велику кількість птахів: пеліканів, бакланів, чайок, різні види чапель і куликів, лебедів, також гніздяться види з Червоної книги України: кулик-довгоніг і пісочник морський. З морської сторони відкривається широка ділянка степової й солончакової рослинності, яка перемежається з невеличкими озерами.

Отже, подолавши біля 90 км маршруту, з одного боку складного, з іншого – дуже красивого, адже шлях проходить самим чистим і малолюдним узбережжям Одещини, де пісок на пляжах співає пісні під ногами, а птахів неймовірна кількість, група досягає курортної зони біля села Приморське (Кілійського району). На вході до курортної зони, яка простягається уздовж моря більше ніж на 2 км і межує із зоною регульованого заповідного режиму Дунайського біосферного заповіднику - Стенцівсько-Жебріянськими плавнями, розташоване наметове містечко, де можна зупинитися. Звідси можна робити радіальні виходи морським узбережжям по мальовничих ділянках дюнових піднятих дельти Дунаю, а також рейсовими автобусами дістатися дуже цікавого та самобутнього міста Вилкове.

Висновки. Основні достоїнства даного маршруту: низька вартість, доступність для широких мас населення, естетична й пізнавальна цінність, простота орієнтування на місцевості. Тривалість маршруту - 6 ходових днів, загальна довжина - 85-90 км (сміт Сергіївка - с. Приморське).

Використані джерела:

1. Водно-болотні угіддя України. Довідник /Під ред. Марушевського Г. Б., Жарук І. С. - К.: Чорноморська програма Ветландс Інтернешнл, 2006. - 312 с.
2. Дроздов А.В. Туристские ресурсы и туристский продукт национальных парков России. Рекомендации по их выявлению, оценке и продвижению на рынок. М.: ЭкоЦентр «Заповедники», 2000. - 61 с.
3. Офіційний сайт Дунайського біосферного заповідника: http://dbr.org.ua/uk/page/dich06052005_st8
4. Офіційний сайт НПП "Тузловські лимани": <http://tyzlivski-liman.ucoz.com/index/fauna/0-37>
5. Природа Одесской области. Ресурсы, их рациональное использование и охрана. Под ред. Г. И. Швецса и Ю. А. Амброз. - Киев-Одесса: Вища школа, 1979. - 144 с.
6. Сич В.А. Екологічні проблеми Чорного моря та Північного Причорномор'я. - Одеса: 2004. - 75 с.
7. Тимченко В.М. Эколого-гидрологические исследования водоемов северо-западного Причерноморья. - Киев: Наук. думка, 1990. - 238 с.